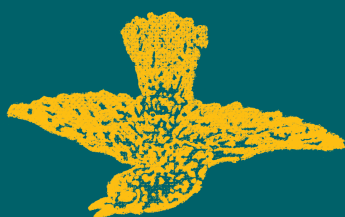

DE STILTE
VAN
HET OGENBLIK

Kees 't Hart

'Life can only be understood backwards, but it must be lived forwards'

S. KIERKEGAARD

Op mijn bureau liggen, behalve de onvermijdelijke stapels papier, rotzooi, pennen, pennenbakjes, nietapparaten en cd's, een paar oude agenda's, een papiertje met drie telefoonnummers erop, en een klein geel boekje van Søren Kierkegaard, titel: *De lelie des velds en de vogel des hemels*. Van Kierkegaard las ik voor het eerst iets, namelijk deze titel, op 2 maart 1984. In mijn agenda staat daar het woord 'Kierkegaard', met het woord 'vogel' erachter. Het boekje moet toen ook op een bureau hebben gelegen, een ander bureau, in de Spanjaardslaan in Leeuwarden. Nog veel langer geleden, ergens in 1962 of '63, had onze godsdienstleraar op het Nijmeegs Lyceum iets over Kierkegaard verteld, herinnerde ik me. Dat hij verloofd was, maar later de verloving verbrak, dat hij iedere dag lange wandelingen door Kopenhagen maakte. Dat hij de eerste existentialist was. Schreef hij dat woord toen op het bord? Op 2 maart 1984 leende ik dus van een vriend dit dunne (95 bladzijden) en oude (1937) en vuilgele boekje van de Deense filosoof Kierkegaard. Daarover gaat deze geschiedenis en over wat er daarna gebeurde en niet gebeurde. En daarna bel ik op, ik neem me al maanden voor op te bellen. Nu moet het.

'De Deense filosoof Kierkegaard', waarom schreef ik net dat potsierlijke 'Deense' erbij? *De lelie des velds en de vogel des hemels*. Het stond bij mijn vriend in de kast tussen rommelig neergezette romans, sciencefictionboeken, kookboeken en goochelboeken. Ik heb de neiging me in details te verliezen, dat wil ik niet. Hij was amateurgoochelaar, op verjaardagen van onze kinderen trad hij verschillende keren op. Zijn lange lichaam, bolhoedje, witte handschoenen. De truc met de eieren en de twee glazen, hij heeft hem nooit aan me uitgelegd. Het was het enige boekje van Kierkegaard dat hij had. Neem maar mee, het was van mijn moeder. Ik wil het ooit van je terug. Daarom schreef ik die woorden in de agenda, ik wilde het teruggeven. Dat wil ik nog steeds, maar het is te laat. Het is nooit te laat. Het is te laat of het is niet te laat. Het werd een besmet boek, laat ik het anders zeggen: het raakte besmet. Eerst was het gewoon een boekje dat ik ongelezen in mijn boekenkast zette. Drie weken later was het besmet. Pas een paar dagen geleden heb ik het gelezen. Het is een onverdraaglijk raar boekje. Zoals alles van Kierkegaard onverdraaglijk raar is. Ik typ de eerste zin over, met oude spelling en al.

'Maar, zegt ge misschien met den "dichter" en dit geeft zo geheel uw eigen gedachten weer, wanneer de dichter zoo spreekt: o, was ik maar een vogel, of was ik maar gelijk een vogel, als de vrije vogel, die met het genot van reizen ver, ver weg vliegt over zee en land, zoo dicht

bij den hemel, naar verre, verre streken – ach, ik, die mij slechts gebonden en nog eens gebonden en vastgenageld voel aan de plek, waar de dagelijksche zorgen, en kwellingen en tegenspoeden mij beduiden, dat ik daar woon en mijn leven lang!’

Drie weken later dus, op 23 maart 1984, staat in mijn agenda de naam van mijn vriend die altijd met dit boekje is verbonden, het is de enige keer dat hij in de agenda voorkomt. Alleen de voornaam. Plus een adres en een tijdstip: ‘Crematorium Laurentius, Heerenlaan 24, Zevenbergen. 2 uur.’ Op de kaft van de agenda is het jaartal 1984 al aan het vervagen, het is een langwerpige groene boekje. Ik gaf toen les aan een lerarenopleiding in Leeuwarden. Erin staan rijen namen van studenten, van werkgroepen (‘taalbeheersing 1’, ‘taalbeheersing 2’, ‘literatuurdidactiek’ etc. etc.). Plus andere resten van herinneringen, verspreid over de weken en maanden van een schooljaar. ‘Werkschrift meenemen’, ‘vergadering 4’, ‘roostering’. Namen en tijdstippen. Soms een onbegrijpelijke zin of een paar raadselachtige woorden (‘dikke stiften’ op 2 februari, ‘daarom gegrond’ op 28 september). Vreemde adressen. Sporen van een lerarenbestaan op een lerarenopleiding. Wanneer ik gecremeerd wordt, moet deze agenda mee de oven in, plus alle dertig andere.

Ik begon Kierkegaard pas veel later te lezen, dat ging in golven, eerst een beetje in 2012, daarna helemaal vanaf februari van dit jaar. In 2012 las ik wat ik nodig dacht te hebben. Ik las hem op zoek naar betekenis, zoiets was het. Ik liep toen vast met de roman *Hotel Vertigo*, waar ik aan werkte, ik dacht dat ik Kierkegaard kon gebruiken om verder te komen. Maar waarom hij? Je hebt veel meer andere gekken. Ik moet hebben vermoed dat het iets met dit belachelijke, vuilgele boekje te maken had dat hier naar me ligt te staren. En dat ik altijd ongelezen liet staan, alsof het vanzelf ontsmet zou raken. Ik las Kierkegaard eerst om iets anders dan Kierkegaard, als ik nu nog te volgen ben. Om me een uitweg te geven, zoals ik vaak boeken lees, niet om ze uit te krijgen en daarna bij de andere boeken terug te zetten, maar om ze voor een omweg te gebruiken. Het gele boekje kon ik daarbij niet gebruiken.

Vogels zijn vreemd, ze hangen aan de hemel, wippen tussen struikgewas en bekijken mij met scheve blik. Ze zijn stil. Ik schreef ooit een verhaal over een duif die in het voorwiel van mijn fiets belandde en die ik niet uit zijn lijden wist te verlossen. De lelie des velds en de vogel des hemels. Het hoort tot de kleine geschriften van Kierkegaard, het is een preek rondom een tekst uit Mattheus VI, vers 24, die begint met de zin: ‘Niemand kan twee heeren die-

nen; want hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben (...)’ Typische Kierkegaard tekst. Het is het een of het ander. Je kunt niet twee heren dienen. Je kunt niet een beetje geloven, of een beetje liefhebben. Of een beetje trouwen. Het is of het een of het ander. Het is Of/Of, zoals zijn krankzinnige, vuistdikke boek (720 pagina’s, uitgegeven door uitgeverij Boom) heet. Kierkegaard was een godsdienstige fundamentalist en een filosofisch terrorist. Vooral voor zichzelf. Een beetje waarheid of een halve waarheid bestaat niet. Het is of of. Of je kiest voor het gewone leven (dat noemt hij ‘esthetisch’ leven), en dan word je zoals iedereen (namelijk een boerenlul), of je kiest voor een ‘ethisch’ leven, en dan kun je misschien ooit alle ballast van je afgooien.

De lelie des velds en de vogel des hemels, ik typ de titel opnieuw over, cursiveer hem, kijk er peinzend naar. Op het rare, vuilgele linnen omslag is rechtsboven een zwarte vogel meegedrukt en is linksonder in de grote letter D van het eerste titelwoord een bloem verwerkt. Het verhuisde in 2004 mee naar Den Haag, waar het jarenlang mijn eerste en enige boek van Kierkegaard bleef. Nu valt het weg tussen de andere Kierkegaardboeken. Ik moet er nu over schrijven, dat spreekt vanzelf, dat hoef ik niet te zeggen, anders was ik aan dit verslag niet begonnen. Het boekje spreekt vanzelf, maar of ik er vanzelf over kan spreken is nog maar de vraag. Ik kan de naam die erbij hoort niet eens noemen. De naam des velds. En de lelie des vogels.

Op de pagina van de 22e week staat in mijn agenda van 2012 (een piepkleine, donkerblauwe HEMA-agenda) op de donderdag tussen andere losse kreten en afspraaktijdstippen ineens een Engelse titel van Kierkegaard. *The Present Age*, met tussen haakjes zijn naam erachter, plus een uitroepteken. Daaronder twee andere titels: *De Herhaling en Dagboeken*. Op dezelfde bladzijde staat de titel van het proefschrift van Simon Vestdijk: *Het Wezen van de Angst*. Kierkegaard was ineens opgedoken, ik wist zeker dat ik hem nodig had (lezen is nodig hebben), dacht ik, hij kon me redden. Ik had voor de roman een scène geschreven over een jongeman die zelfmoord pleegt en kwam vast te zitten. Ik kwam vast te zitten in mijn herinneringen aan Leeuwarden. Ik kwam bovendien vast te zitten in Hitchcock die een steeds banalere figuur werd. Ik had betekenis nodig en betekenis kan niet zonder een bekentenis. ‘Angst’ had ik nodig, er moest ‘Angst’ in, ik ga het niet allemaal uitleggen. Vestdijk schreef in zijn proefschrift behoorlijk veel over Kierkegaard. Tussen de regels door proef je zijn waardering voor deze halvegare zenuwpees en eeuwig verliefde die niet wilde trouwen omdat je dan je liefde

om zeep helpt. Die vriendschap als het begin van verraad beschouwde. Het is Of/Of. Of trouwen of niet trouwen. Een beetje trouwen, dat gaat niet. Dan maar Angstig.

Ik heb het fragment van Vestdijk over de Angst bij Kierkegaard er weer bij gezocht, een paar zinnen zijn onderstreept. In een noot (in noten staat altijd waar het om gaat) schrijft Vestdijk: 'Zijn excessief schaamtegevoel is bekend. Men heeft van psychoanalytische zijde de nadruk gelegd op 'cerebrale onanie', homoseksualiteit, impotentie en wat dies meer zij. Minder vaak op zijn genie, dat hem aan de normale seksualiteit niet deed toekomen.' Wat bedoelde hij met 'cerebrale onanie'? Had Vestdijk het hier ook over zichzelf? Lag er in de besprekingen van zijn werk te weinig nadruk op zijn genie? Wat wilde Vestdijk met deze betekenistoekenning bekennen? Waarom schreef hij over Angst zo'n dik en afstandelijk en nauwelijks om door te komen boek? Omtrekkende beweging? Angst voor zelfanalyse?

Ik begon fragmenten uit Kierkegaards werk te lezen, niet om het te snappen, daar was geen beginnen aan, bovendien hoef je niet iets te snappen om het voor een roman bruikbaar te maken. Ik wilde Kierkegaard mijn boek binnenschrijven. Later haalde ik alles wat ik er van hem in geschreven had er weer uit. Laat Kierkegaard met rust. Laat jezelf met rust. Wat hebben anderen met bekentenis te maken? De zelfmoordscène verdween op het allerlaatst helemaal uit mijn boek. Ik was nog niet toe aan *De lelie des velds en de vogel des hemels*.

Maar omdat het een voorrecht is, te kunnen spreken, daaruit volgt niet, dat het niet een kunst zou zijn om te kunnen zwijgen, of dat het een kleine kunst is; integendeel, juist omdat de mensch kan speken, juist daarom is het een kunst te kunnen zwijgen, en juist omdat dit voorrecht hem zo licht in verzoeking brengt, daarom is het een groote kunst te kunnen stil zijn. Maar dat kan hij leeren van de stille leermeesters: de lelie en den vogel.

De methode van de omweg. Dit verslag telt nu ruim 1600 woorden (om precies te zijn 1738) en nog steeds heb ik geen begin gemaakt. Het heeft allemaal niets met Kierkegaard te maken. Niet met de Kierkegaard uit 1984 of 2012, die toen nog helemaal geen Kierkegaard was. Dat werd hij pas de afgelopen zes maanden toen ik hem in een roes van verbijstering, lachbuien en bewondering eindelijk helemaal begon te lezen. Ik viel er mensen mee lastig, op facebook zette ik citaten. Nog steeds las ik *De lelie des velds en de vogel des hemels* niet. Wanneer begon ik met mijn Kierkegaardziekte? De precieze datum weet

ik niet meer, het moet ergens in februari van dit jaar zijn geweest, de roman *Hotel Vertigo* was een paar maanden uit. Nog steeds die omhaal van woorden. Het is of/of: of je leest Kierkegaard of je leest hem niet. Of je praat erover of je houdt je kop.

Op een avond in februari, in mijn agenda staat niks, dronk ik met een paar Amerikaanse vrienden in Den Haag een biertje in Café de Paas. Zij waren al vanaf vijf uur 's middags aan het zuipen, ik was er pas vanaf een uur of tien bij gekomen. Een van hen was zo dronken dat hij zich aan de bar moest vasthouden, hij slaagde er maar net in zijn ogen open te houden en probeerde me af en toe iets belangrijks te zeggen. De ander had evenveel gedronken, maar aan hem kon je niets merken. Hij woont in Chicago en is daar actief vakbondslid. Hij bekende dat hij communist was, waarop hij verschrikkelijk hard lachte. We praatten over literatuur, denk ik.

In het gangpad tussen de tafeltjes en de bar kwam vanaf de ingang een kleine vrouw mijn richting op gelopen, ik kende haar niet. Ik wilde haar laten passeren, deed een stap naar voren, het was druk, maar ze hield in en sprak me aan. 'Jij bent toch Kees 't Hart?' zei ze. 'Ja.' Misschien iemand die een boek van me gelezen had en daarover iets wilde zeggen, heel af en toe gebeurt dat. Ze was een stuk kleiner dan ik. Ze noemde alleen haar voor naam. Alleen haar voornaam. Ik begon uit een diepe slaap te ontwaken.

'Krugerstraat', zei ze. Krugerstraat? Ze glimlachte verlegen, alsof ze toch niet helemaal teleurgesteld was dat ik haar niet herkende. Ze was een jaar of vijftig, had kort, gemêleerd haar, ze had een kleine bril op. 'Wat doe je hier in Den Haag?' zei ze. 'Ik woon hier.' 'Is alles goed met je?' zei ze, 'En doe je de groeten aan je vrouw?' En na een stilte: 'Aan Euf.' Ze had een licht Brabants accent. Daarna liep ze door. Krugerstraat? Was er een Krugerstraat in Den Haag? Waarschijnlijk in de Transvaalbuurt, maar daar was ik niet vaak geweest en zeker niet in de Krugerstraat. Ze was ondertussen weer terug naar voren gelopen en daar aan de ronde tafel, vlak naast de deur, gaan zitten. Het cafélawaai nam barre proporties aan, de stilte van de vogel en de lelie was hier ver te zoeken. Ik wilde naar huis. De twee Amerikaanse vrienden rekenden af: 165 euro, dat bedrag herinner ik me nog heel goed. Hadden ze dat echt met z'n tweeën opgezopen? We gingen gezamenlijk weg, ik liep achteraan. De vrouw die me aangesproken had, zat aan de ronde tafel bij drie andere vrouwen, alle drie een jaar of vijftig. Wie waren het? Wie was ze? Ik had geen idee, al begon er zich in mijn mond en huid en haar een beeld te vormen. Krugerstraat. Ze pakte me bij mijn arm. 'Je

herkent me niet, hè,' zei ze. Ze lachte naar me. Niet erg, wilde ze zeggen, het is niet erg, maar ze zei niets. Herkennen is bekennen. Opnieuw kennen. Herhalen. De andere vrouwen keken glimlachend naar me op. Blijkbaar had ze over mij verteld. 'Ik weet het niet zeker,' zei ik, 'Krugerstraat, Krugerstraat.' Ik probeerde in mijn mond ruimte te geven voor verdere betekenis. 'Krugerstraat, Leeuwarden', zei ze.

En toen noemde ik haar naam en achternaam omdat ik het als geen ander weer wist. En toen. En toen. Ik was bekend gemaakt, er was iets in me bekend gemaakt, ik had in één klap een nieuw en een oud terrein betreden. En ik dacht: De lelie des velds en de vogel des hemels. 'Godverdomme,' fluisterde ik daarna. 'Nee, zo heet ik niet meer,' zei ze. Ze noemde een andere naam. Ik vroeg haar die nog een keer te noemen. Daalman. 'Ik bel je,' zei ik. Ik wilde zo snel mogelijk vertrekken.

Ondertussen waren de twee Amerikanen uit het café vertrokken. Ze sloegen me buiten te hard op mijn schouder. 'Who's that woman, Kees?' zei de man uit Chicago. 'An old friend,' zei ik.

Wanneer des avonds stilte over het landschap rust, en ge het verre loeien uit de weide hoort, of ver van de boerenhofstede de bekende stem van den hond hoort, dan kan men niet zeggen dat dit loeien of deze stem de stilte verstoort; neen, dit hoort bij de stilte, is in geheime en ook weer in stille overeenstemming met de stilte, het vergroot haar.

Dit verslag raakt in een stroomversnelling, ik moet opschieten, straks krijg ik haar aan de lijn.

Ik begon vanaf die avond in februari Kierkegaard echt te lezen. Je verdoet je tijd als je hem leest, je weet zeker dat er geen beginnen aan is zijn omwegen helemaal of half in beeld te krijgen. Of je leest hem, of je leest hem niet. In beide gevallen heb je er niks aan. Het beste is zijn werk in zijn geheel te citeren. Iedere samenvatting of 'uitleg' is onbruikbaar, zoals de uitleg van een gedicht altijd onbruikbaar is. We willen niet de uitleg van het gedicht, maar het gedicht zelf. Ik heb dagenlang gebogen gezeten over zinnestjes die ik wilde snappen en dan nog, wat helpt het om iets te snappen. Aan een ander kun je het niet uitleggen. 'Herhaling en herinnering zijn dezelfde beweging, alleen in tegengestelde richting; want wat herinnerd wordt, is geweest, wordt achterwaarts herhaald; terwijl daarentegen de eigenlijk herhaling voorwaarts wordt herinnerd.' Vreemde zinnen, rare gevoelsuitbarstingen en terzijdes aan de lopende band. Raar en nog eens raar schreef hij over de eerste liefde, dat die in de herinnering verloren gaat, als je haar her-

innert is het al geen eerste liefde meer, maar een tweede of een derde, omdat de eerste liefde altijd een vervolg kent, maar nooit herhaald kan worden. Herhaling bestaat niet, schreef hij in *De Herhaling*. Bewijzen dat herhaling niet bestaat in een boek dat je *De Herhaling* noemt.

Doldwaze verhandelingen over de opera *Don Giovanni* van Mozart, die hij in Kopenhagen meer dan twintig keer ging zien. De kracht van *Don Juan* is volgens Kierkegaard dat hij niet nadenkt. Hij is, reflecteert niet. '(...) hoor de jubel van de lust, hoor de feestelijke zaligheid van het genot, hoor zijn wilde vlucht, zichzelf ijlt hij voorbij, steeds sneller, steeds onstuitbaarder, hoor het teugelloze begeren van de hartstocht, hoor het suizen van de liefde, hoor het fluisteren van de verzoeking, hoor de werveling van de verleiding, hoor de stilte van het ogenblik – hoor, hoor, hoor Mozarts *Don Juan*' (1843, *Of/Of*, p.122). 'Hoor de stilte van het ogenblik', dit is een samenvatting van het existentialisme. Hoor niet de stilte van de eeuwigheid, maar die van het ogenblik.

Kierkegaard moet je voor jezelf houden, ik stel me een vereniging van lezers van Kierkegaard voor, waarbij men tijdens bijeenkomsten de hele tijd zwijgt. Je kunt natuurlijk wel weer over zijn verliefdheid op Regine Olsen schrijven, maar snappen lukt toch niet. Er valt niets te snappen. Het is of/of. En de waaromvraag is bij Kierkegaard altijd de verkeerde vraag. Het is niet waarom, maar of/of. En de stilte van het ogenblik.

Wanneer het komt, is er ook geen oogenblik tijd vooraf; evenmin komt het oogenblik, hoe vol betekenis het op zichzelf ook is, met lawaai en geroep, neen, het komt zachtjes, op lichtere voeten dan de lichtste gang van welk schepsel ook, want het komt op de lichte voeten van het onverwachte, sluipende komt het: daarom moet men heel stil zijn, zoo men het "nu is het er" wil hooren, en in het volgend oogenblik is het voorbij; daarom moet men heel stil zijn geweest, indien het iemand zal lukken het waar te nemen. Maar toch hangt alles van het oogenblik af. En dat is zeker het ongeluk in verreweg de meeste menschenlevens, dat zij nooit het oogenblik bemerkten, dat in hun leven het eeuwige en het tijdelijke slechts gescheiden werd, en waarom? omdat zij niet konden zwijgen.

Ik kon *De lelie des velds* en *de vogel des hemels* de afgelopen dagen kalm lezen, midden in de zomerse hitte. Kierkegaard als prediker van afgrondelijke waarheden. Pleidooi voor stilte. Ik herinnerde me alles weer. Ik kan er nu heel rustig over schrijven, de ene zin na de andere. Wel in de hoogste versnelling, details lukt nog steeds niet, dat gaat nooit meer lukken, details zitten in de verleden tijd.

In de internettelefoongids van Den Haag vond ik drie Daalmannen, de nummers staan op het papiertje voor me. Zou je haar wel bellen, zei mijn vrouw, het is allemaal lang geleden, misschien wil ze dit helemaal niet, wat moet je ermee?

Lees het volgende zo snel mogelijk. In 1982 raakten we in Leeuwarden bevriend met een jong echtpaar, ze waren een stuk jonger dan wij, ze hadden een kind. Hij was een collega. Ze woonden in de Krugerstraat, niet ver van de Spanjaardslaan, waar wij woonden. Feestelijke avonden, lange nachten. Ze kwamen allebei uit Brabant. Hij was briljant, schreef een proefschrift over semiotiek en schilderkunst in Italië. Ik ga er verder niets meer over zeggen. Lachende gezichten, zachte stemmen, avonden in Leeuwarden. Een zachte, lieve man. Ironie van het bestaande. Wat zeg je over mensenlevens? Wat herinner je je erover, als je alleen vooruit kan leven? Ik heb nog maar een paar zinnen nodig om deze geschiedenis te versnellen. Hij kreeg een baan aan de Universiteit van Leiden. Een week na hun verhuizing stapte hij voor de trein. Ze belde uit Leiden op. Ik ben niet naar zijn crematie in Zevenbergen gegaan. Ik heb niets meer laten horen. Niks.

Ik bel de drie telefoonnummers, het derde is raak. Ze noemt haar naam. Ik noem de mijne. Ik heb me voorgenomen niet veel te zeggen. Ik wil even langskomen, als je het niet erg vindt. Zoiets zeg je niet. Ik wil je graag een boekje teruggeven dat ik ooit geleend heb. Ze wil het helemaal niet terug, zal ze zeggen. Of juist niet. Misschien zegt ze: dat is goed. Ik ga proberen zijn naam niet te noemen. Ik heb alles van Kierkegaard gelezen, zal ik zeggen, ook al zal ik mijn uiterste best doen het niet te zeggen.

Deze publicatie verschijnt naar aanleiding van de manifestatie:

VOLKSPALEIS

Reynold Reynolds, Kees 't Hart, Wim Noordhoek, Nieuw Amsterdams Peil, Zeloot, Onderware en anderen

07.09.2013 – 06.10.2013

Tekst: Kees 't Hart

Kees 't Hart (1944) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en woont sinds 2004 in Den Haag. Hij werkte in het onderwijs, waaronder als studiebegeleider bij de Open Universiteit Nederland. Sinds 2002 is hij fulltime schrijver. Hij publiceerde sinds 1988 meer dan twintig werken: romans, poëziebundels, verhalenbundels, lezingen, satirisch werk, een essaybundel. De dichtbundel *Kinderen die leren lezen* kreeg de Ida Gerhardtprijs. Diverse romans werden genomineerd voor de Libris Literatuurprijs en de AKO literatuurprijs. Zijn meest recente roman *Hotel Vertigo* (2012), stond op de longlist van de Gouden Uil 2013 en de Libris Literatuurprijs. Daarnaast schrijft hij recensies en beschouwingen over literatuur voor het weekblad *De Groene Amsterdammer*.

Drukker: Oranje van Loon, Den Haag

Met dank aan: Gemeente Den Haag, Mondriaan Foundation

Uitgave: West

Oplage: 1000

ISBN: 978-90-79917-33-4

West

Groenewegje 136

2515 LR Den Haag

Nederland

+31 (0)70 392 53 59

www.west-den Haag.nl

info@west-den Haag.nl

